

Likovno izražanje

Artistic expression

Vesna Verhovnik Marivšek

Povzetek

Vesna Verhovnik Marivšek, univ.dipl. soc.ped., Vojkova 71, 1000 Ljubljana

Likovno izražanje je ena temeljnih oblik neverbalnega izražanja. Pri delu z ljudmi je vsestransko uporabno. Prispevek vsebuje informacije o razvoju likovnega izražanja med človekovim odraščanjem, o tem, kaj in kako lahko razberemo iz likovnih izdelkov, kako likovno izražanje deluje na človeka in na kakšne načine ga lahko uporabimo pri delu z ljudmi. Navedeni so tudi primeri metod, ki jih uporabljajo pri svojem delu posamezni strokovnjaki s tega področja.

Ključne besede: likovno izražanje, likovni izdelki, pomoč z umetnostjo

Abstract

Artistic expression is one of the basic nonverbal expressions. In work with people, it is useful in various situations. This article provides the basic information about the development of artistic expression through stages of growing up, it tells us what we can read in a painting and how, how artistic expression affects people and how we can apply it in our work with people. Given are examples of methods used by various experts in this field.

Key words: artistic expression, painting, art as aid

1. Uvod: Likovno izražanje in današnja družba

Likovno izražanje je ena izmed temeljnih oblik neverbalnega izražanja. Pomeni izražanje misli, čustev in doživljanj z likovnimi izdelki; največkrat z risbo, sliko ali kipom.

Še preden se je pojavila pisava so ljudje s primitivnimi sredstvi in barvami risali in slikali po skalnih stenah votlin. Risba je bila pomembno sredstvo sporazumevanja in prav njej se lahko zahvalimo za to, da danes sploh kaj vemo o življenju prvih ljudi. Glavni razlogi, da se je likovno izražanje pojavilo tako zgodaj in da je tako razširjeno, so prav gotovo njegova naravnost, preprostost in univerzalnost. Otroci čečkajo, še preden znajo zares govoriti in ne da bi jih bilo pri tem treba spodbujati ali učiti. In celo v današnjem razvitem svetu nas v deželah, katerih jezika ne razumemo, preproste risbe in znaki opozarjajo na pravila, stavbe ali ustanove.

Odnos današnjih zahodnih družb do likovnega izražanja je poglavje zase. Lahko bi rekli, da ga hkrati povečujemo in omalovažujemo. Vsakdo bi rad znal ustvarjati. Že od otroštva nas učijo, da je umetnost nekaj posebnega. Pobožno stojimo v galeriji ali muzeju in občudujemo dela ljudi, ki jih imenujemo umetnike, izbrance in genije. Ko pa naš malček prinese iz vrtca ali šole svoje izdelke, jih na hitro pogledamo, morda celo pohvalimo, nato pa odložimo in pozabimo nanje. Kdo ve,

morda pa bi ob malo več spodbude in zanimanja tudi naš otrok postal umetnik?!

Vsekakor je do tega, da bodo likovni izdelki nas samih in naših otrok dobili potrebno priznanje, še dolga pot. Uspešno likovno izražanje se običajnim ljudem ne zdi potrebno. Ne znate dobro risati? Nič zato. Pomembno je, da znate brati, pisati in računati. Če pa obvladate še kakšen jezik, imate diplomo ali pa celo doktorat, potem ste na konju. Le zakaj bi se jezili, da ne znate dobro risati, če pa to nikogar ne zanima?

2. Razvoj likovnega izražanja v starostnih obdobjih

Otroci premagujejo v razvoju likovnega izražanja več razvojnih stopenj. Posameznih stopenj likovnega razvoja ne moremo natančno določiti in omejiti s starostjo otroka, saj so odvisne od otrokove individualne hitrosti razvoja, na katerega imajo velik vpliv dejavniki iz okolja. Kljub temu pa pri vseh otrocih opazamo enake zakonitosti likovnega izražanja, ki nakazujejo, na kateri razvojni stopnji je otrok (Gerlovičeva in Gregorač 1968, Trstenjak 1978, Pogačnik-Toličičeva 1986, Toličič in Smiljaničeva 1979, Tomorijska 1993).

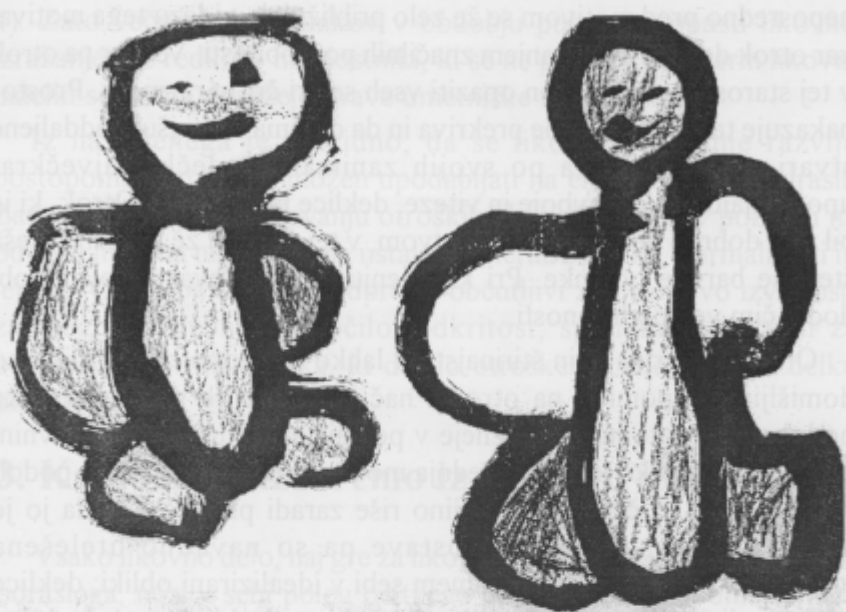
Prvi otrokov stik z likovnimi prvinami je okolica z različnimi barvami in oblikami. S prijemanjem, udarjanjem in mečkanjem razvija gibalne spretnosti, ki mu bodo sčasoma poleg drugih dejavnosti omogočile tudi likovno izražanje. Otrok prične z likovno dejavnostjo nekje pri osemnajstih mesecih. Svojega gibanja še ne obvladuje; risanje mu v tem obdobju pomeni le igro.

O likovnem izražanju v pravem pomenu besede lahko govorimo nekje med drugim in tretjim letom starosti, v obdobju naglega govornega razvoja. V tej starosti otrok ugotovi, da pusti svinčnik za seboj sled, ki odraža kretnje njegovih rok, kar mu vzbudi zanimanje za likovno izražanje. Značilne likovne upodobitve iz tega starostnega obdobja so čačke pri risanju ter barvne packe pri slikanju. Pri kiparjenju otrok material predvsem gnete, koplje po njem, razvršča in sestavlja predmete, jih postavlja in spet podira.

Okoli tretjega leta postanejo otrokove kretnje bolj namerne. Pojavijo se prve oblike. Najprej je to krog, prečrtan z navpičnico in vodoravnico. Postopoma otrok iz krogov izoblikuje glavonožce, drevesa in živali s človeškim obrazom. V starosti treh let svoje podobe tudi že poimenuje, čeprav oblike še ne moremo razbrati. V četrtem letu imajo podobe že grobo obliko in pomen tudi za odraslega, otrok jih poimenuje že med risanjem. Podobe razvršča po vsem papirju in list med delom poljubno obrača. Pri kiparjenju podobe oblikuje ležeče kot relief.

V petem letu je že povsem razvidno, kaj je otrok nameraval upodobiti in nam celo vnaprej pove, kaj bo narisal. Pet- in šestletni otrok upodablja s simboli: vedno upodobi enakega človeka, enako hišo, enako drevo. Njegovo likovno pojmovanje temelji na predstavi o stvareh in ne na vidnem vtisu. Poudarja tisto, kar se mu zdi pomembno, nepomembno izpušča. Stvari upodablja hkrati od zgoraj in spredaj ali pa rentgensko, kot da so prozorne. V tej starosti tudi še ne upošteva realnega števila, sploh če se stvari ponavljajo (npr. pes ima šest nog). Pri slikanju uporablja barve, ki nimajo zveze z resnično barvo predmetov. Praviloma jih še ne meša, pokrivajo pa samo del celotne ploskve. Pri kiparjenju najprej oblikuje dele kipca, ki jih nato sestavi. Obraz vriše. V splošnem ima več veselja z delom kot z izdelki.

Nekje okoli sedmega leta prične otrok upodabljati stvari tako, kot bi jih upodobil odrasli slikar, seveda ne tako popolno. Sedem- oziroma osemletni otrok upodablja splošno, brez podrobnosti. Razmerja so odvisna od tega, kaj se mu zdi pomembno. Človeka prikazuje največkrat od spredaj, podobe stojijo togo, udje še niso prepognjeni. V enem likovnem izdelku prikaže le tiste predmete in osebe, ki so med seboj vsebinsko povezani. Podobe večinoma že postavlja na t.i. "talno črto". Kasneje se pojavi več talnih črt druga nad drugo, kar je prvi poskus prikazovanja globine prostora. Osemletnik pri slikanju največkrat že uporablja barve v skladu z dejansko barvo predmetov, čeprav se še najdejo otroci, ki izbirajo barve po svojem nagnjenju in slikajo z barvno črto namesto s ploskvami. Uporablja pestre in nasprotno barve. Na kipih podrobnosti ne izrisuje več, ampak jih oblikuje izbočeno.

Devet-ali desetletni otrok že oblikuje bolj razčlenjene podobe, sestavljene iz več delov, z več podrobnostmi, ki podobo opredeljujejo (npr. človek s kapitansko kapo). Ljudi upodablja tudi od strani in od zadaj. S pregibanjem udov in nagnjenostjo postav izraža gibanje podob. Razmerja se približujejo naravnim. Oblike razpostavlja po ploskvi jasno in pregledno ter jih prekriva le takrat, če je to nujno in smiselno (npr. drevo pred hišo). "Blizu" in "daleč" izraža s "spodaj" in "zgoraj". Z risanjem poševno navzgor (npr. ceste, železnice) skuša prikazati globino. Ker izraža vedno več podrobnosti, pogosto zgreši pregled nad celoto in se izgubi v drobnarijah. Zasedimo lahko tudi že prve vplive likovnega sveta odraslih, kar se kaže v posnemanju slikanic, razglednic in stripov. Pri slikanju so podobe manj razčlenjene. Otrok uporablja barve, ki so za predmete značilne in jih tudi že meša. Z desetim letom že skuša z barvo pokriti vso ploskev podobe. Pri kiparjenju bolj izoblikuje površino kipca. Nekateri otroci tudi že dodajajo glino k osnovni obliki kot material, gnetejo jo in odvzemajo in tako oblikujejo kipce bolj v enem kosu. Sposobni so tudi oblikovati stoječo človeško postavo.

Likovni izdelki enajst-in dvanajstletnega otroka pri ustvarjanju

neposredno pred motivom se že zelo približujejo videzu tega motiva, kar otrok doseže z izražanjem značilnih podrobnosti. Vendar pa otrok v tej starosti še ni zmožen opaziti vseh smeri črt in razmerij. Prostor nakazuje tako, da podobe prekriva in da deloma zmanjšuje oddaljene stvari. Motive izbira po svojih zanimanjih: dečki največkrat upodabljajo bitke, kavboje in viteze, deklice pa lepotice. Otrok, ki je bil pod dobrim pedagoškim vodstvom, v tej starosti že uspešno meša številne barvne odtenke. Pri kiparjenju si prizadeva, da bi podobi dodal čim več podrobnosti.

Otrok star trinajst in štirinajst let lahko še vedno riše in slika po domišljiji in spominu na otroški način, vendar je naivna otroška podoba že v zatonu. Najpozneje v petnajstem letu pride z likovnim izražanjem v težko krizo. Osrednja motiva neuspešnih otroških podob sta pokrajina in človek. Pokrajino riše zaradi prepričanja, da jo je lahko narisati. Človeške postave pa so navadno utelešena mladostnikova predstava o samem sebi v idealizirani obliki; deklice rišejo ljudi (tudi moške) z velikimi očmi in trepalnicami ter lepotice preščipnjene v pasu, dečki pa mišičaste junake. Poskušajo upoštevati naravna razmerja, barve se vse bolj približujejo barvi motiva. Tudi pri kiparjenju se trudijo, da bi bil izdelek čim bolj verodostojen. Podobe v mislih neprestano primerja z videzom narave, pri čemer običajno postaja nezadovoljen s svojim upodabljanjem.

V obdobju pubertete prične otrokova ustvarjalna sila, z njo pa tudi veselje do likovnega izražanja, upadati. Vzrokov za to upadanje je več. Eden najpomembnejših je vzgoja in usmerjanje otroka v praktično življenje. Na podlagi pridobljenega znanja in izkušenj se prične otrok obračati h konvencionalnim vzorcem izražanja, zaradi česar njegove likovne upodobitve izgubijo velik del svoje ekspresivnosti. Drugi pomemben razlog je verjetno mladostnikova samokritičnost in želja po vizualno realističnih upodobitvah. Parsons (po Freeman 1998, str. 9) ugotavlja, da pri mladih v odnosu do likovnih del prevladujejo trije koncepti, vsi trije na podlagi zdrave pameti; pomembno se jim zdi, da so umetnine lepe, da izražajo umetnika samega in da so resnične. Seveda je te zahteve zelo težko izpolniti, kar pri mladostniku zbuja občutke neuspešnosti. Za nasvet sprašuje odrasle, ki pa imajo največkrat tudi sami težave na likovnem področju (Coxova 1992, str.

4). Zato večina mladostnikov v obdobju pubertete opusti likovno izražanje. Le redki so mladostniki, ki se ne predajo in katerih likovni izdelki sčasoma dosežejo prave umetniške razsežnosti.

Iz navedenega je razvidno, da se likovno izražanje razvija postopoma. Otrok ni zmožen upodabljati na enak način kot odrasli. Zato moramo pri ocenjevanju otroških likovnih izdelkov pozabiti na odrasla likovna načela ter na ustaljena merila estetike, normalnosti in lepote. Ostati pa moramo odprti in občutljivi za otrokovo izvirnost, za njegovo osebno sporočilo, odkritost, spontanost pa tudi za pomanjkljivosti in napake, ki dajejo otroškemu likovnemu izdelku poseben pečat.

3. Kaj lahko razberemo iz likovnih izdelkov?

Vsako likovno delo, naj gre za likovni izdelek otroka ali za stvaritev odraslega, nosi v sebi poleg očitnega pomena tudi simbolni pomen, ki pa nepoučenemu opazovalcu največkrat ostaja prikrit. Elementi, kot so izbira in uporaba barv, oblika črt in likov, uporaba izrazne površine, razmerja in velikosti podob, posebnosti likovnega izražanja, simboli in ne nazadnje tudi sama izbira teme (če je bila le-ta prosto izbrana), nam lahko povedo zelo veliko o avtorju samem, o njegovem razpoloženju v času nastajanja likovnega izdelka ter o njegovem dojemanju in odnosu do sveta in ljudi okoli sebe.

3.1 Izbira in uporaba barv

Bagnall (1995, str. 124) govori o barvah takole: "Poskušajte si predstavljati svet brez barv - bil bi siv in brez radosti; svet brez barv bi bil videti mrtev, brez vsakršnega razpoloženja. Črno nebo s sivimi travniki in sivimi drevesi? Prav tako bi tudi ljudje imeli le siva čustva!" Barve in njihova izbira so že same po sebi simbol. Z izbiro in uporabo barv nam avtor omogoča vpogled v svoje čustveno življenje ter osebno doživljanje stvari in dogodkov.

Barve so povezane tudi z avtorjevimi osebnostnimi lastnostmi (Trstenjak 1978, str. 316). Otroci, ki uporabljajo tople barve (rdeča,

rumena, oranžna), so spontani in čustveni, prijateljski, radi se vključujejo v igre in so v svojih čustvih močno odvisni od drugih. Če se tudi kasneje, ko so že bolj kritični in razviti, še vedno pretirano izražajo v toplih barvah, je to znak, da je njihovo življenje zelo čustveno in nemirno. Nagnjenje k rdeči barvi običajno kaže na dobre odnose z odraslimi in z otroki, lahko pa izraža tudi pretirano afektivno ali celo napadalno naravo. Otroci, ki pogosto uporabljajo oranžno barvo, so navadno plahega značaja, umikajo se pred življenjem in čustveno niso odporni. Rumena barva običajno dobi svojo izrazno vrednost šele v kombinaciji z drugimi barvami. Tisti pa, ki v svojih upodobitvah uporabljajo pretežno rumeno barvo, so v svojem obnašanju zelo spontani, čustveni in otročji, navadno so srečni in se z drugimi dobro razumejo. Otroci, ki običajno ne uporabljajo rumene barve, jo uporabljajo samo v obdobjih, ko so srečni.

Upodabljanje v pretežno hladnih barvah (modra, zelena, rjava, črna) razodeva nadzorovano obnašanje. Ti otroci se ne vsiljujejo drugim, radi se igrajo sami, njihova zanimanja so pretežno razumska. Lastne spontane čustvene vzgibe omejujejo in tlačijo, pri nekaterih lahko opazimo znake napadalnosti in maščevalnosti. Navadno so to otroci, ki so rasli v čezmerno nadzorovanem okolju, kjer so njihove čustvene vzgibe stalno zatirali. Otroci, ki se čutijo zadovoljne v svojem okolju, le redkokdaj uporabljajo pretežno hladne barve.

Obstajata dve skupini nadzorovanega obnašanja, pri katerem prevladuje modra barva. Prva skupina si prizadeva, da bi bila v skladu z zahtevami zunanjega življenja, čeprav jih v dnu srca odklanja. Ti otroci večinoma izvirajo iz okolja z visoko etično ravnijo, zato so navadno precej osamljeni, malo govorijo, imajo malo prijateljev, se igrajo sami in se vedejo nekako nadzorstveno. Druga skupina se prav tako usklajuje z zahtevami družbe, vendar jih hkrati tudi v celoti sprejema. Ti otroci imajo dobre odnose z drugimi otroki, kažejo več materialnih interesov, so zelo gostobesedni in vljudni. Nasproten tip so otroci, ki uporabljajo modro barvo pretežno samo za črte in like. Take upodobitve so znamenje izrazito prilagoditvenega značaja in njegovega razvoja v okolju. Pretežna uporaba modre barve splošno nakazuje razumnost in previdnost.

Zelena barva izraža pomanjkanje spontanosti in iskrenosti v

čustvenih odzivih. Ti otroci so zelo zadržanega vedenja, zadovoljni sami s seboj, zaupajo vase in se radi pokoravajo. V skupini so tako rekoč neopazni, ker ne tiščijo v ospredje in so zelo disciplinirani. Čustva jih ne premagujejo; raje jih zatajijo. Rjava barva simbolično nakazuje nagnjenje k umazaniji. Prevladuje v slikah otrok, ki so zrasi v okolju s pretiranimi higienskimi zahtevami, kjer se čutijo prikrajšane v želji po stiku z zemljo in njenimi predmeti. Pretežna uporaba črne barve kaže na redno pomanjkanje čustev. Vzrok je strah, ki je posledica napačne vzgoje ali neugodnega življenjskega stanja, ki ga otrok ne more premagati. Otroci, ki pogosto uporabljajo črno barvo, zatirajo svoja čustva in boječnost, so kritični, realistično usmerjeni in razodevajo izrazito intelektualne interese. Navadno izhajajo iz okolja z višjo etično in socialno ravni. Nekateri med njimi so samotarji in se najraje igrajo sami, branijo svoje delo in svoj položaj, zato utegnejo biti tudi napadalni. Večina jih uporablja pretežno črte in like brez ploskovnih barv. Če pa izjemoma uporabljajo tudi ploskovne barve, je to znak, da so se znašli v čustveni stiski.

Pomembna ni samo izbira barv, ampak tudi njihova uporaba. Otroci, ki prekrivajo barvo čez barvo, izražajo s tem željo, da bi prikriili svoja spontana čustvena nagnjenja. Prekrite barve simbolizirajo prav tako prekrita in potlačena čustva. Otroci, ki upodabljajo osamljene in pretrgane črte in like, tako da se barve ne stikajo, so togi in neprilagodljivi ali pa se šele komaj začenjajo prilagajati zahtevam okolice. Nasprotno pa so otroci, ki radi mešajo barve, navadno bolj prožni in čustveno "gnetljivi". Končno pa velja za otroke, ki neurejeno in pretirano mešajo različne barvne odtenke, da razodevajo čustveno in razvojno inferiornost, ker še nimajo prav razvitega čuta za barvne razlike; dobesedno, izražajo nekakšno zanemarjenost.

Izrazna vrednost barv je najočitnejša prav v otroških likovnih delih. Pogačnik-Toličičeva (1986, str. 13) podaja praktične primere, kako otrok z uporabo barv izraža svoja čustva in odnos: "Otrok, katerega potrebe po dotiku, varnosti, ljubezni in upoštevanju so zadovoljene, riše risbe prepolne svetlih, živahnih barv, sonca in igrivosti, in uporabi skoraj ves prostor na papirju. Predmete in ljudi, ki jih ima rad, nariše velike, poudari posebne dele ali pa jih posebej pobarva. Imamo pa tudi otroke, ki v svojih risbah ne uporabljajo barv. Tudi če imajo na

voljo barvice, rišejo in barvajo samo s svinčnikom. Ti otroci niso srečni. Med njimi je veliko čustveno motenih ali takih, ki imajo razne psihosomatske težave in podobno. Svet teh otrok je siv, mračen, brez veselih barv.”

3.2 Uporaba črt in likov

Črta oz. linija je osnovni, najpreprostejši in najabstraktnejši simbol. Simbolizira omejitev in obliko, pa tudi potek, proces in gibanje. Pogosto se uporablja kot simbol življenja, življenjske poti in rasti. Če se konci črte oz. linije staknejo, nastane lik. Črte in liki razkrivajo posameznikovo osebno energijo ter stopnjo njegove samokontrole. Imajo visoko projektivno vrednost in jih lahko učinkovito uporabimo v psihodiagnostiki, saj pripomorejo k popolnejši analizi in interpretaciji likovnih izrazov.

Simbolični pomen črt in likov je posredovan z njihovimi značilnostmi. (Pražić 1987, Kovačeva 1997). Ravna črta ne vsebuje nobene notranje napetosti in praktično ne dopušča domišljije. Zelo pomemben je njen nagib. Horizontala predstavlja podlago, na kateri temeljijo vsi človekovi proizvodi, zemeljska realnost in mirovanje. Asociira mirnost, stabilnost, ustaljenost in enoličnost. Vertikala oz. navpičnica ponazarja aktivno duhovno moč; asociira vzravnost in drznost, zanesljivost in stabilnost. Diagonalna linija, izhajajoča od spodaj navzgor, simbolizira dvig, napredovanje, proces, rast, rastoče razpoloženje, radost, upanje in optimizem. Diagonalna linija, ki izhaja iz zgornjega roba in se spušča navzdol, ponazarja upadanje, nazadovanje, žalost, pesimizem, obup in melanholijo ter nakazuje mogoč padec in propad.

Oglata črta je sestavljena iz dveh ravnih črt, ki se povezujeta pod določenim kotom. Psihološka vrednost črte je odvisna od velikosti kota. Pravi kot se nam zdi najobjektivnejši in najhladnejši, pa tudi najlažje obvladljiv. Ostri kot izraža največjo napetost, je najtoplejši, najbolj rezek in najaktivnejši. Topi kot izraža nemoč, šibkost in pasivnost.

Ukrivljena (prosta) črta ponuja najširšo paleto možnosti za

umetniško sporočanje. Z njo je mogoče nakazati obrise, predstaviti prostor ali strukture, izraziti veselje ali zaskrbljenost ter ponazoriti lepoto in nadčutnost. Pri ukrivljenih črtah ima največjo vlogo vtis napetosti, njihovi najpomembnejši elementi pa so krivina, smer in potek. Pomen in vrednost krožne črte določa središčna točka, okrog katere se vije, saj povzroča napetost v njej. Morebitno nadaljevanje črte v zaključen krog pripomore k pridobivanju dodatnih pomenov; krog najpogosteje simbolizira red, mir, neskončnost, večnost in preseganje vsakdanjosti. Spirala vsebuje strastno dinamiko; stremi k dvigu v prostor, se vijakasto vrti in vzbuja vtis močno obvladane likovne tvorbe, ki jo določa navidezna središčna os. V njej je zajeta očarljiva napetost večpomenskosti. Valovita črta s svojimi zaokroženimi dvigi in spusti nakazuje izmenjavo nasprotnih sil. Najpogosteje je izraz mehke harmonije, zato je tudi simbol lepote. Vendar pa lahko v določenih kontekstih izzove odpor, saj jo lahko razumemo tudi kot nedorečeno nihanje. V nasprotju z oglato, zalomljeno obliko izraža določeno šibkost. Nakazuje nemir, beganje in spremenljivost.

Čeprav je mogoče osmisлити že golo oglato črto, se ta na risbah navadno ne pojavlja brez nadaljevanja ali dodatkov. Likovno sporočilo je namreč največkrat dogajanje, ki lahko kot celota deluje dramatično, vznemirljivo ali pomirjevalno. Vodoravne linije, ki tečejo vzporedno, simbolizirajo mir, urejenost in tišino. Prepletanje linij kaže na burno, vznemirjeno, kaotično dogajanje. Cik-cak črta izraža močno, jasno vzbujenje. Krog v prostoru kaže na zaokroženost in celovitost. Brezciljno nametani in zlomljeni elementi govorijo o pomanjkanju in odsotnosti smisla in discipline. Prekrižana črta poudarja notranjo konfliktnost in nezmožnost napredovanja. Prekinjena črta je lahko simbol smrti.

Oblika črt in likov odraža tudi avtorjeve osebne poteze (Trstenjak po Kovačevi 1997). Mehke, zaokrožene črte brez ostrih robov razkrivajo čustvenost, občutljivost in milino. Okrogle like navadno upodabljajo skromni, plašni in negotovi otroci. Tisti, ki upodabljajo ukrivljene like, so pogosto tudi sami precej "upogljivi". So močno odvisni od drugih in hrepenijo po pohvalah in potrditvah. Nekateri avtorji razlagajo naklonjenost okroglim črtam kot indikator

“ženskega značaja”, ki mu pripisujejo stereotipne ženske lastnosti: čustvenost, skromnost, zadržanost in poslušnost. Prevladovanje ravnih črt je znak otrokove samostojnosti, iniciativnosti in realistične usmerjenosti; lahko pa je tudi izraz miselne togosti in čustvene siromašnosti. Oglate črte in liki se najpogosteje pojavljajo v likovnih izdelkih dečkov. Interpretiramo jih kot izraz neodvisnosti, aktivnosti in racionalnosti, pa tudi agresivnosti, robotosti in pomanjkanja čuta za harmoničnost. Nasploh lahko rečemo, da okroglaste oblike ustrezajo bolj otroškemu značaju, medtem ko so navpičnice izraz zrelosti. Izmenična raba navpičnih in okroglastih potez razodeva vedenje, ki niha med pokornostjo in upornostjo. Križanje vodoravnih linij z navpičnicami ali zamazani navpični liki razodevajo otrokov notranji konflikt, nasprotovanje lastnim nagnjenjem ali pa odpor proti tekmeču. To so značilni znaki, ki jih srečujemo pri otroku, kadar pričakuje novega bratca ali sestrico ali pa že živi v tekmi z njimi. Deklice, ki so najstarejše v družini, ki so edinke ali ki so se rodile kot nadomestek zaželenega dečka, na ta način pogosto izražajo konflikt podrejenosti in upornosti. Pri dečkih pa konflikt nastaja, če pogrešajo očeta ali sploh moško osebo v družini ali če so jih razvadili. Izrazita težnja po umazaniji in prečrtavanju navpičnih likov z vodoravnimi se pojavlja zlasti pri otrocih, ki izhajajo iz družin z velikimi vzgojnimi zahtevami: “odlična” družina, edini sin, najstarejši otrok, “dolgo zaželeni otrok” ipd. Cik-cak poteze simbolizirajo nezanesljiv značaj, ki je neodločen v uresničevanju zastavljenih ciljev. Likovni izdelki, polni neurejenih potez, pa razodevajo neurejen, razburljiv in anarhičen značaj.

3.3 Uporaba izrazne površine (podloge)

Razporeditev objektov znotraj likovnega izdelka je odvisna od namena in vsebine, ki jo želi otrok upodobiti, predvsem pa od otrokove starosti. Pogačnik-Toličičeva (1986) loči štiri načine uporabe podloge (papirja, kartona, linoleja itd.). Najprej otrok uporabi pri upodabljanju celotno izrazno površino. Hišice vise v zraku, sonce je na sredini risalnega lista, drevesa, rože, ljudje in živali lebdijo med hišami. Takšen likovni izdelek imenujemo raztresena slika in je značilna za

obdobje med četrtrim in petim letom. Ko se otrok približuje petemu letu, uredi svojo izrazno površino. Spodaj upodobi zemljo, zgoraj nebo. Vse stoji na spodnji črti. To je t.i. stoječa slika. Toda kaj kmalu mu zemlja in nebo ne zadoščata več. Otrok želi izpolniti še preostali prostor, zato doda nekaj predmetov v ozadju. Nastane ploskovna slika, značilna za obdobje med petim in šestim letom. Vzporedno s tem prične otrok, ko upodablja cesto, hiše in hribe, list tudi obračati. Hiše upodobi na obeh straneh ceste. Ustvari t.i. vrtljivo sliko, na kateri so podobe obrnjene od središča proti robovom izrazne površine. S perspektivo se otrok postopoma sprijazni šele v začetku šolanja.

Ti štirje načini uporabe izrazne površine so razvojno pogojeni in odvisni od razvojne stopnje, na kateri je otrok. O avtorju in njegovih osebnostnih značilnostih pa nam več pove način uporabe izrazne površine, ki ni povezan z avtorjevo starostjo.

Prvi pokazatelj je (ne)sorazmerna uporaba podloge. Otroci, ki upodabljajo prek roba, s tem izražajo brezobzirnost do želja, prepovedi in navodil drugih, kar kaže na nezrelost in otroško obnašanje. Ti otroci se radi igrajo sami, vrstniki jih nagonsko prezirajo in se zanje ne zmenijo. Ena od razlag je tudi, da ti otroci v svojih likovnih izdelkih izražajo potrebo po večji čustvenosti, ker jo je njihova okolica vse preveč zanemarjala. Podobe, ki se raztezajo po vsej površini podloge, utegnejo predstavljati pomanjkanje samonadzora, odvisnost od odraslih, nagnjenje k trmoglavosti, pa tudi močno zaupanje vase in potrebo uveljavljati samega sebe. Upodobitve, zožene na majhno in osamljeno izrazno površino, razodevajo skromno in plaho naravo, ki zatira svoje želje po uveljavljanju samega sebe. Otroci, ki porabijo razpoložljivo izrazno površino v celoti, razodevajo urejen, uravnovešen in prikupen značaj.

Drugi pokazatelj je poudarjanje določenih točk na izrazni površini. Nekateri otroci upodablja vse ob zgornjem robu podloge. To lahko izdaja njihovo razmeroma veliko postavo, a tudi težnje njihove osebnosti. Tako se dogaja, da tudi najmanjši učenec v razredu vse upodobitve redno začenja neposredno ob zgornjem robu papirja, kakor da bi hotel vrisati na papir svojo željo po čim višji rasti. Otroci redkokdaj začenjajo svoje upodobitve na dnu podlage. Če to izjemno

storijo, razodevajo trdnost in zanesljivost svojega značaja.

Tretji pokazatelj je otrokov način likovnega izražanja. Raziskave kažejo, da je velikost podob odvisna tudi od otrokovih osebnostnih značilnosti. Tako se upodobitve samozavestnih otrok običajno raztezajo po vsej površini papirja, medtem ko plah in prestrašen otrok stisne svoje podobe v vogal ali na rob papirja. Trstenjak (1978, str. 361) imenuje otroke, ki upodabljajo v velikem slogu brez smisla za izdelavo podrobnosti, zanesenjake; otrokom, ki imajo radi drobne risbe z malimi razmerji in tankim čutom za podrobnosti, pa pripisuje skromen, zadovoljen in tankovesten značaj.

3.4 Razmerja in velikost podob

Odnosi med predmeti in njihovo velikostjo so posebna značilnost v simboliki otroških likovnih izdelkov. Gerlovičeva in Gregorač (1968) opozarjata, da otrok do enajstega ali dvanajstega leta starosti nima občutka za razmerja. Zato se pogosto dogaja, da imajo njegove podobe nesorazmerno veliko glavo ter predolge ali prekratke roke in noge. Velikost podobe je pogosto odvisna od tega, koliko podrobnosti je treba v njej upodobiti. Tako so podobe, v katerih želi otrok zaznamovati več podrobnosti (npr. človek), večje, preprostejše podobe (npr. hiša) pa manjše. Velikost podobe je odvisna tudi od velikosti papirja, ki jim je na voljo. Če nimajo dovolj prostora, otroci podobe raje zmanjšajo, kot da bi jo odrezali. Pogačnik-Toličičeva (1986) opozarja tudi na dejstvo, da se otrok na pojave v okolju odziva predvsem čustveno. Kar ima rad ali kar se mu zdi pomembno, bo upodobil veliko, kar ga ne zanima, pa majhno. Človeka, ki hitro teče, bo upodobil z dolgimi nogami, zdravnika, ki se ga boji, pa z velikansko injekcijo v roki. Psihološko imenujemo to značilnost otrokove upodobitve "izrazne proporcije", najbolje pa je vidna na upodobitvah družine.

Velikost članov družine je pogosto neposreden "prevod" pomena vloge, ki jo ta član igra v družini in v otrokovem čustvenem svetu. Tako se zgodi, da je podoba trimesečnega bratca nekajkrat večja od podobe desetletne avtorice likovnega izdelka, prizadete zaradi velike pozornosti, ki jo je deležen novi član v družini. Ali pa je zahtevna,

obvezujoča, dominantna mati mnogo večja od očeta, ki ga komaj najdemo v kakem kotu lista. Otrok, ki trpi zaradi avtoritarnega očeta, bo sebe upodobil majhnega, očeta pa čez cel list. Simboličen izraz čustvenega doživljanja neke vsebine je tudi izpuščanje ali poudarjanje posameznih podrobnosti ter pretiravanje v razsežnosti detajlov, ki so za otroka tako ali drugače posebej pomembni.

Razmerja se z otrokovim odraščanjem vse bolj približujejo naravnim. Zanimivo je, da so pri kiparskem oblikovanju pogosto pravilnejša kot pri risanju ali slikanju, najverjetneje zaradi lažje primerjave realnega predmeta z materialom.

3.5 Posebnosti likovnega izražanja

Veliko je mogoče razbrati tudi iz posebnosti otrokovega likovnega izražanja: prevladujoče smeri potez, debeline črt ter napak in (ne)popravljanja le-teh. Prevladujoča smer potez nam kaže značaj posameznika. Prevladujoča leva smer potez v pisavi, črtah in oblikah izraža beg, nevzdržnost in strah pred prihodnostjo. Pretirano desna usmerjenost pa je znak naglice in nesposobnosti, da bi se človek poglobil v svojo notranjost. Pokončna kompozicija nakazuje usklajenost, pokončnost, stabilnost, pogum, togost in enostranskost.

Debelina črt je odvisna od intenzivnosti pritiska na podlago, pa tudi od gibalnih dejavnikov, telesnega počutja (moči, izčrpanosti) in čustvenih vzrokov (pogum, strah, krhkost). Plašen in občutljiv otrok vleče negotove linije, rahle črte, okrog podob pogosto potegne okvir ali jih stisne v kot papirja. Energičen otrok uporablja bolj oglate in izrazite linije. Podobe pobarva ali pa uporablja samo barvnike, s čimer še bolj podkrepi svojo izpoved. Močne poteze, ki prehajajo v vedno rahlejšje, nakazujejo pomanjkanje vztrajnosti. Takšni otroci ne poznajo vztrajnosti in pogosto pustijo naloge nedokončane.

Izpuščanje delov posamezne celote, senčenje, packanje, radiranje, brisanje in popravki črt nas opozarjajo na pedantnost ali malomarnost avtorja. Trstenjak (1978) ugotavlja, da otroci, ki z veliko skrbjo in vedno znova popravljajo ter spreminjajo svoje podobe, razodevajo močno čustven značaj. Tak način upodabljanja lahko izraža tudi visoko

stopnjo nadzora, hkrati pa plah, skromen, vesten in discipliniran značaj. Nasprotno pa otroci, ki si ne prizadevajo, da bi popravljali in dopolnjevali svoje podobe, s tem pogosto razodevajo preveliko zaupanje vase in domišljavost.

3.6 Simboli kot del vsebine

“To, kar imenujemo simbol, je naziv, ime ali slika, ki je lahko v vsakodnevnem življenju dobro znana, vendar ima poleg svojega običajnega in očitnega pomena svojevrstne konotacije. Vsebuje nekaj nedoločenega, neznanega ali skritega... Beseda ali slika je simbolična, kadar vsebuje nekaj več kot samo očitni pomen. Ima širši nezavedni vidik, ki nikoli ni natančno določen, niti popolnoma razjasnjen. In nihče ne more upati na to, da ga bo določil ali razjasnil.” (Jung, 1974, str. 20)

Pomen simbolov v likovnem izdelku je lahko splošno znan ali pa ga pozna samo avtor. V obeh primerih je potrebna previdnost, da se ne prenačimo in pripišemo simbolu napačnega pomena.

Čeprav likovni izdelek zgovorno pripoveduje o svojem ustvarjalcu, moramo biti pri ocenjevanju njegovih sporočil trezni in kritični. Tomorijeva (1993) opozarja, da ne glede na mnoge zakonitosti, ki olajšujejo oceno, obstaja velika verjetnost, da prevelika analitična vnema in opazovalčeva subjektivnost po svoje oblikujeta to, kar opazovalec poskuša “prebrati” v likovnem izdelku. Priporočljivo je, da imamo na voljo več izdelkov z isto tematiko in da človek sam razloži vsebino svojega izdelka. Pozorni moramo biti tudi na čustva, ki jih med pripovedovanjem izraža: ali je umirjen ali vznemirjen, ali poudarja kakšne malenkosti, kakšna je pri tem njegova telesna drža in mimika obraza (Pogačnik – Toličičeva 1986). Otroci zelo radi govorijo o svojih izdelkih, zato dobiti pojasnilo ni problem, razen če gre za tematiko, o kateri je otroka strah govoriti. Pri mladostnikih in odraslih je to težja naloga, saj marsikdaj uporabljajo simbole za stvari, o katerih ne želijo govoriti ali pa so jih potlačili v svojo podzavest. To pa so večinoma primeri za bolj usposobljenega strokovnjaka.

4. Uporabnost likovnih dejavnosti pri delu z ljudmi

Likovna dejavnost je spontano sredstvo izražanja, ki spremlja človeka že od davnine, dandanes pa jo mnogi strokovnjaki zaradi njenih številnih pozitivnih učinkov s pridom uporabljajo v svoje namene. Tako se je pomen likovnega izražanja iz pojma "izražanje" razširil na pojme "zdravljenje", "rast", "razvoj" in "kakovost življenja".

Ugotovljeni učinki likovnega izražanja (Vogelnikova 1996):

- Ustvarjanje in čustvovanje sta med seboj tesno povezana, zato likovno izražanje pomaga človeku do osebnotne integracije.
- Likovno izražanje je pomemben način neverbalnega izražanja čustev in misli, ki jih je težko osvestiti in izraziti z besedami. Mnoga, zlasti negativna čustva, je lažje izraziti z neverbalnimi sredstvi kot pa neposredno v stvarnih življenjskih situacijah.
- Ustvarjalni proces aktivno angažira čute in čustva, sproža doživljanje, hkrati pa je za človeka tudi izziv.
- Ustvarjalne izkušnje lajšajo delo z domišljijo in podzavestjo; omogočajo lažje izražanje neosveščenih čustev in zmanjšujejo napetosti, ki jih povzročajo spremembe. Človeku omogočajo, da "da iz sebe" notranje konflikte in jih doživi na drugačen način, obenem pa razvijajo tudi samokritičnost.
- Vsebuje spodbudo in sprostitvev, igro in veselje, kar potrebujejo tako otroci kot odrasli.
- Lajša dojemanje, razumevanje in sprejemanje težko razumljivih in zapletenih snovi. Likovno izražanje je posebna vrsta učenja; namesto, da bi človek o svojih doživetjih, izkušnjah, težavah in travmah pripovedoval, jih podoživlja z ustvarjanjem. To je zlasti pomembno za ljudi, ki so telesno ali komunikacijsko omejeni in doživljajo izkušnje, ki jih z besedami težko opišejo. Spomini na izkušnjo ostajajo kot nedokončana dejanja, ki jih ni mogoče predelati in sprejeti. Če pa to izkušnjo likovno upodobijo, se lahko od nje odmaknejo, si jo ogledajo, pridejo do novih spoznanj in jo

sprejmejo.

- Likovno izražanje povečuje osebno zmožnost in omogoča samopotrjevanje posameznika z lepimi izdelki. Omogoča boljše razumevanje in nadzorovanje lastnega telesa in čustev ter razvijanje občutka za družbeno sprejemljivo obliko izražanja spoznanj, čustev in občutkov.
- Likovne stvaritve so obstojne, lahko jih posnamemo in predelamo kasneje. Ob tem se sproža tudi verbalna komunikacija, razumevanje ter sprejemanje drugih. Dostikrat je že sam namen neverbalnih principov spodbujanje in razvijanje verbalnega komuniciranja. Skupna likovna dejavnost sprošča delovno energijo, spodbuja komuniciranje in izmenjevanje misli ter daje občutek pripadnosti skupini.

Likovno izražanje lahko uporabljamo v več namenov: za razbremenjevanje in sproščanje, kot sredstvo neverbalnega izražanja, kot pomoč pri ocenjevanju človekovega razvoja in doživljanja ali kot sredstvo pomoči in terapije.

4.1 Likovno izražanje kot sredstvo razbremenjevanja in sproščanja

“Slikanje in risanje pomenita neomejeno zadovoljstvo, pri katerem je dovoljeno vse, kar ponuja domišljija. Kaj neki se lahko zgodi? Kvečjemu kakšen list papirja boste kdaj pa kdaj vrgli stran.” (Bagnall 1995, str. 9)

Napori in stresi današnjega časa pritiskajo na sodobnega človeka. Ne samo bolni, ampak tudi zdravi ljudje iščejo ustvarjalne možnosti in dejavnosti, s katerimi bi lahko izrazili svoja čustva in izživelili svoja razpoloženja na družbeno sprejemljiv način. Likovna dejavnost je ena najenostavnejših in ljudem najbolj dosegljivih dejavnosti, ki jih lahko uporabimo v ta namen; dovolj je samo malo volje in material. Predznanje ni potrebno, saj za doseganje sprostitev ni pomemben rezultat, temveč dejavnost sama. Tudi z najemanjem prostora nismo omejeni, saj nam današnji materiali in dimenzije omogočajo, da lahko barve in blok brez težav potisnemo v torbico ali večji žep in jih

uporabimo kjerkoli: doma, v čakalnici, v kavarni, v parku, na avtobusu ali vlaku – kadarkoli imamo nekaj minut časa zase.

Seveda pa, če se res želimo sprostiti, med delom ne smemo biti kritični in nestrpni do sebe in svojih sposobnosti. Namen likovne dejavnosti je sproščanje in razbremenitev, ne pa umetniški izdelek. Mnenje, da mora biti likovni izdelek dober, realističen in estetski, ustvarja na nas dodaten pritisk in likovna dejavnost pod takšno predpostavko nas obremenjuje, namesto da bi nas razbremenjevala. Medtem ko otroci k papirju in barvam pristopajo z zaupanjem in dušo, smo odrasli pogosto sami sebi najstrožji kritiki in tlačimo inspiracijo z razumskimi dvomi. Odrasli lahko pričnemo ponovno uživati v likovnem ustvarjanju le, če postavimo razumsko kritiko in dvome v svoje sposobnosti na stran ter ponovno vzpostavimo stik s svojim bistvom (Goldova 1999).

Likovno izražanje kot sredstvo razbremenjevanja in sproščanja s pridom uporabljajo tudi strokovnjaki, ki delajo z ljudmi v raznih institucijah, npr. šolah, svetovalnih centrih, domovih, bolnišnicah itd. Metode izbirajo glede na populacijo, kateri so namenjene. Primeri metod za razbremenjevanje in sproščanje: prosto risanje in slikanje, mazanje, slikanje ob glasbi (Myschker 1977), slike jeze, slikanje z prsti, slikanje z nogami (Oaklanderjeva 1978).

4.2 Likovno izražanje kot način neverbalnega izražanja

Vsak od nas vidi svet okoli sebe na svoj način. Včasih ta svoj pogled na svet z besedami težko izrazimo, saj imajo besede samo splošno znani pomen, ta pa običajno ne vsebuje vsega tistega, kar bi želeli povedati. Zaradi tega del našega sporočila vedno ostane skrit in neizražen.

V takšnih primerih so nam zelo dobrodošla likovna izrazna sredstva: barvne ploskve, linije in volumni. Ta so dosti bližje našim občutkom in nas dosti manj omejujejo, zato z njimi lažje izrazimo čustva kot z besedami. Z njimi prihajajo na dan tudi čustva, ki se jih niti ne zavedamo, ki jih z besedami ne moremo izraziti ali o katerih

zaradi družbenih navad ali zaradi bolečine, ki jih spremlja, ne želimo govoriti.

Seveda ima tudi likovno izražanje svoje omejitve; najpomembnejša ovira je naš odnos do likovnega upodabljanja. Kakor je risarska metoda najprimernejša in naravna za otroka ali mladostnika, je lahko za odraslega najbolj nenaravna in neustrezna, še posebej, če nismo obrazložili, zakaj mora kdo kaj narisati. Odrasli običajno mislijo, da želimo preverjati njihove risarske zmožnosti in se že vnaprej opravičujejo, da nimajo roke za risanje. V takšnem primeru seveda ni smiselno človeka prepričevati, da nam kaj upodobi, saj bi se ob tem počutil samo še bolj neprijetno, odpor do likovnih dejavnosti pa bi se še stopnjeval (Tušak 1992).

Tudi v tem primeru metode izbiramo glede na populacijo in njene posebnosti. Najosnovnejša metoda je likovni izdelek kot analogija; namesto da bi nam neposredno pripovedoval, človeka prosimo, da nam situacijo oz. občutke upodobi in nam nato pripoveduje o svojem likovnem izdelku. Pri pripovedovanju ga usmerjamo z vprašanji. Na ta način dobimo dosti več informacij in dosti bolj pregledno sliko o človekovih težavah, kot če bi nam jih samo besedno opisoval. Za delo z otroki je potrebno metodo nekoliko prilagoditi. Oaklanderjeva (1978) jo pri svojem delu z otroki povezuje z vodeno domišljijo. Teme izbira glede na informacije, ki jih želi od otroka pridobiti: vaš prostor, krila, čolnič v nevihti, tvoj svet v barvah, oblikah in črtah, družina, rožni grm, čečkanje, moj dan, moj teden, moje življenje, vijuga...

4.3 Likovno izražanje kot sredstvo ocenjevanja človekovega razvoja in doživljanja

Razvoj umskih in razvoj likovnih zmožnosti je pri otroku, sploh v predšolskem obdobju in v prvih letih šolanja, tesno povezan in usklajen. Otroci gredo v razvoju likovnega izražanja skozi več razvojnih stopenj. Vsaka razvojna stopnja ima svoje značilnosti, ki nakazujejo, na kateri razvojni stopnji je otrok. Zato je mogoče otrokove likovne izdelke uporabiti kot eno izmed sredstev za ugotavljanje stopnje in možnih nepravilnosti v njegovem duševnem

razvoju.

To seveda ne pomeni, da je vsak otrok, katerega likovni izdelek odstopa od povprečja, umsko zaostal. Tudi pri otrocih enake starosti in inteligence obstajajo določena razhajanja in razlike v stvaritvah. Vzrok so največkrat različne izkušnje otrok. Pogoji, da z otrokovim likovnim delom zanesljivo ocenimo morebitno zaostajanje v otrokovem umskem razvoju, je dobro poznavanje običajnega razvoja likovnih zmožnosti zdravih otrok ter upoštevanje široke meje individualnosti vsakega otroka. Večje odstopanje v razvoju inteligenčnih zmožnosti je mogoče potrditi, če otrok ne kaže običajnega napredovanja v likovnem izražanju, kakršnega opazamo pri njegovih vrstnikih. Poleg splošnega zaostajanja v "tehnični" vsebini likovnega dela Tomorijeva (1993) navaja še nekatere dodatne značilnosti, ki jih opazimo v likovnih izdelkih duševno manj razvitih otrok. Takšne značilnosti so prečrtavanje, uničevanje že izdelanega in podobna nasilja, kar kaže na slabo obvladovanje lastnih impulzov. Človeška podoba je pretirano poenostavljena, nepopolna, izkrivljena, manjkajo bistveni deli, odnosi med deli telesa pa so nenaravni, saj otrok pri likovnem izražanju oživlja svoj zaznavni material namesto njegove razumske predelave. Likovni izdelek umsko zaostalega otroka v celoti spominja na izdelek mlajšega otroka.

Z likovnim izražanjem si lahko pomagamo tudi pri ugotavljanju človekovega trenutnega duševnega stanja. Med likovnimi dejavnostmi se človek sprosti in meje, ki so prisotne ob razumskem delovanju, se razrahljajo. Zato se v likovnih izdelkih odražajo vsebine, ki jih človek običajno drži skrite v podzavesti. Tako lahko na podlagi likovnih izdelkov ugotovimo, ali je avtor pod stresom in ali nosi v sebi nerešene čustvene konflikte.

Diagnosticiranje in spoznavanje duševnosti je največkrat delo psihologov, ki pri svojem delu med drugim uporabljajo tudi risarske teste. Najbolj znani so: test F. Goodenoughove: risanje moža, človeka; Kochov test: risanje drevesa; Brem-Graserjev test: risanje družinskih članov v podobi živali in test F. Minkowske: risanje na temo moja družina, jaz, moj dom. Test risanja človeka in test risanja sadnega drevesa se uporabljata kot test mentalne zrelosti (ali je podoba značilna

za avtorjevo razvojno stopnjo) ali kot projekcijska tehnika (nezavedno narisani avtoportret). Risanje družine in upodabljanje družinskih članov v podobi živali nam dajeta vpogled v otrokovo družino in doživljanje lastne vloge v njej. Razlaga rezultatov risarskih testov se opira ne samo na posamezne elemente otrokovega likovnega izdelka, temveč tudi na celotno otrokovo vedenje pri poskusu in na podatke iz njegove življenjske zgodovine.

4.4 Likovne dejavnosti kot sredstvo pomoči in terapije

Ustvarjalne dejavnosti, med katere sodijo tudi likovne, lahko uporabljamo tudi kot sredstvo pomoči in terapije. Cilj pomoči in terapije je doseči spremembe v človekovem mišljenju, doživljanju in vedenju. Sredstva za doseganje tega cilja pa so izkušnje, ki si jih človek ob ustvarjalnih dejavnostih pridobi.

Pozitivne izkušnje, ki si jih človek pridobi npr. ob likovnem ustvarjanju, spreminjajo človekovo mišljenje o sebi in o lastnih zmožnostih. Človek bolje spozna samega sebe. To vpliva na njegovo doživljanje in sprejemanje samega sebe in drugih ter privede do sprememb v njegovem vedenju. Posledica so drugačni odzivi okolja na to osebo, kar ponovno vpliva na človekovo mišljenje, doživljanje ter sprejemanje sebe in drugih.

Za vsako spremembo je potrebno veliko število pozitivnih izkušenj. Glavni "zdravilni" dejavnik je ustvarjalnost. Sestavlja jo več različnih zmožnosti ustvarjalnega mišljenja, ki so pri posameznikih različno razvite: prožnost, iznajdljivost v mišljenju, tenkočutnost, bogastvo zamisli, izvirnost, domišljija ter način izvedbe zamisli. Za ustvarjalno dejavnost sta značilni spontanost in notranja motivacija, motivi pa so: radovednost, potreba po raziskovanju, ravnanju (manipuliranju), potreba po dosežkih, potreba po reševanju ustvarjalnih nalog in potreba po samopotrjevanju. Z aktivnimi metodami spodbujanja ustvarjalnih zmožnosti in oblikovanja ustvarjalnih stališč olajšujemo prenos ustvarjalnega vedenja v vsakodnevne življenjske situacije in dejavnosti ter v sam način življenja posameznika (Kroflič in Gobec

1995, str. 26).

Mees – Christellerjeva (1992) predstavlja tri v ta namen najpogosteje uporabljane dejavnosti: risanje, slikanje in kiparjenje.

Risanje tvorno deluje na naše mišljenje. Zunanji svet dojemamo zavestno, ker mora oko meje, oblike in gibanje dopolniti, da jih lahko nato izrazimo z risbo. Izhodišči takega risanja sta red in zavedanje o stvareh. Tehnične težave niso pomembne. V terapiji uporabljamo - glede na vrsto bolezni - v glavnem šest načinov risanja: geometrično risanje, natančno risanje narave in predmetov, risanje posameznih ali ponavljajočih se likov, dinamično risanje, črtkanje in risanje s svetlimi in temnimi prehodi. Tehniko risanja, predmete ali predstave izberemo za vsakega bolnika posebej. Z izborom določena dejavnost ugodno vpliva na določene fiziološke in psihološke motnje, zlasti če rišemo redno, vsak dan. Bolnik svoja razpoloženja s terapije razširja tudi na druga področja.

Slikanje je način izražanja z barvnimi ploskvami. Deluje na osrednji del človeka; na prsni koš, ki nadzoruje dihanje in čutenje. V terapiji s slikanjem uporabljamo pet različnih barvnih tehnik: slikanje z vodenimi barvicami na moker porozni papir, slikanje v plasteh, suho slikanje z barvicami, slikanje s pasteli, slikanje z oljnimi kredami ali voščenkami. Pri slikanju je zelo pomembna uporaba barv. Barve, njihovo razpoloženje in gibanje sproščajo dihanje in delujejo zdravilno, še zlasti, kadar slikamo ritmično in pozorno. Učinkovanje je posebno intenzivno, kadar se barvni odtenki sami prelivajo, razredčujejo ali se zgoščajo, npr. pri slikanju z vodenimi barvicami. Slikanje pomirjevalno deluje tudi na delovanje srca in na krvni obtok. Vsebina slike je odvisna od našega razpoloženja in ne vsebuje nujno konkretnih podob.

Kiparjenje je likovna dejavnost, pri kateri oblikujemo gmoto. Oblike vidimo in otipamo. Najpogosteje uporabljamo sivo rečno glino, redkeje čebelji vosek, les ali mavec. Kiparjenje krepi in obnavlja življenjske sile presnove in prinaša mir in jasnost v spodnje dele telesa. Močno izzove voljo in jo razvija. V bolniku se krepijo sposobnosti lastnega duševnega in telesnega gibanja, razvijajo se prostorske predstave, okrepi se energija in življenjska sila. Material in način

kiparjenja izbiramo glede na cilj, ki ga želimo doseči.

Seveda je možnosti še dosti več. Uporabimo lahko praktično vsako ustvarjalno dejavnost, s katero je mogoče doseči pozitivne učinke. Rezultat likovnega ustvarjanja ni umetniški izdelek, temveč učinek, ki ga ima ustvarjanje na človeka. Ko terapijo zaključimo, je rezultat klientovo boljše počutje in ne novi umetnik.

5. Sklep

Likovno izražanje je že dolgo nazaj odkrit način izražanja, na katerega pa v sodobni družbi pogosto pozabljamo. S tem pa nehote in vedno znova prikrajšamo same sebe za koristi in pozitivne učinke, ki jih likovne dejavnosti prinašajo s seboj. Likovno izražanje se razvija v skladu s človekovimi naraščajočimi zmožnostmi vse do pubertete, nato pa zaradi na videz nepremostljivih ovir želja po ustvarjanju največkrat upade. Ustvarjanje deluje na človeka nezavedno, zato je mogoče iz likovnih izdelkov veliko razbrati o avtorju samem, o njegovem pogledu na svet in o njegovem razpoloženju v času nastajanja izdelka.

Likovne dejavnosti imajo na človeka številne pozitivne učinke in jih lahko koristno uporabimo pri delu z ljudmi; tako z otroki in mladino kot z odraslimi. Seveda jih je potrebno prilagoditi glede na starost in značilnosti posameznika oz. ciljne skupine. Likovne dejavnosti lahko uporabimo v različne namene: za sprostitvev in razbremenitev, kot dodatni način izražanja ali kot pomoč pri ugotavljanju in reševanju težav. Tudi če za to nismo posebej usposobljeni, jih lahko koristno uporabimo npr. pri navezovanju stika z otrokom, za zaznavanje otrok s težavami ali kot pomožno sredstvo pri svetovalnem delu. Lahko pa so dobrodošle tudi nam, ko si želimo vlti novih moči ali se sprostiti po napornem dnevu.

6. Literatura

Bagnall, B. (1995). *Risanje in slikanje*. Ljubljana: Tehniška založba Slovenije.

Cox, M. (1992). *Children's drawings*. New York: Penguin Books.

Freeman, N. H. (1998). Kako otroci razmišljajo o umetnosti. V: *Likovna vzgoja*, št. 9, str. 9-10.

Gerlovič, A., Gregorač, I. (1968). *Likovni pouk otrok*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Gold, A. (30.10.1999). *Painting from the Source*. (URL: <http://www.capital.net/com/aviva/book.html>)

Jung, C.G. (1974). Pristup nesvjesnom. V: *Čovjek i njegovi simboli*, 18-104. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Kovačev, A. N. (1997). *Govorica barv*. Ljubljana: Prešernova družba, Vrba.

Kranjčan, M. (1990). Test risanja družine. V: *Ptički brez gnezda*, 14 (29/30), str. 124-168.

Kroflič B., Gobec D. (1995). *Igra, gib, ustvarjanje, učenje*. Ljubljana: Pedagoška obzorja.

Mees-Christeller, E. (1992). *Umetnostna terapija v praksi*. Ljubljana: Krtina.

Myschker, N. (1977). Učno razbremenjevalne in k aktivnosti motivirajoče metode pri vzgoji in poučevanju vedenjsko motenih otrok. *Ptički brez gnezda*, št. 10/11, str. 12-21.

Oaklander, V. (1978). *Prozori u svet naše dece*. Beograd: Nolit.

Pogačnik-Toličič, S. (1986). *Govorica otroške risbe*. Ljubljana: ČGP Delo.

Pražić, B. (1987). *Crtež i slika u psihijatriji*. Zagreb: "Naprijed".

Toličič, I., Smiljanić, V. (1979). *Otroška psihologija*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Tomori, M. (1993). Kaj nam pripoveduje otroška risba. *Otrok in družina*, št. 1, str. 2-3, *Otrok in družina*, št. 2, str. 4-5.

Trstenjak, A. (1978). *Človek in barve*. Ljubljana: Univerzum.

Tušak, M. (1992). *Risanje v psihodiagnostiki*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Vogelnik, M. (1996). *Likovnost v skupini in umetnostna terapija*. Koper: VITA.

Strokovni članek, prejet marca 2001.

ključne besede: gledališče, umetnost, ustvarjalnost, igra

